

Гетьман України Пилип Орлик і його Конституція 1710 року

Конституція Пилипа Орлика – поширена назва пам'ятки політико-філософської та правової думки України XVIII ст.

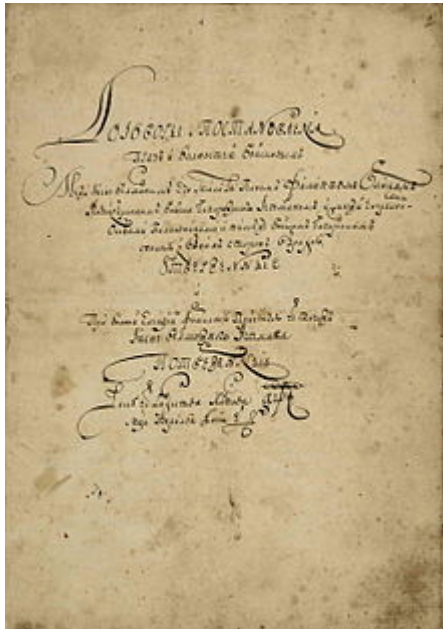
5 квітня 1710 р. під Бендерами на козацькій раді гетьманом України було обрано Пилипа Орлика і затверджені “Пакти і Конституція прав і вольностей Запорозького війська” (латиною – “*Pacta et Constitutiones legum libertatumque exercitus zaporoviensis*”).

Повна назва – “**Договір та Встановлення прав і вольностей Війська Запорозького та всього вільного народу Малоросійського між Ясновельможним гетьманом Пилипом Орликом та між Генеральною старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, що за давнім звичаєм і за військовими правилами схвалені обома сторонами вільним голосуванням і скріплені найяснішим гетьманом урочистою присягою**”.

Перша європейська конституція в сучасному розумінні.

Список рекомендованої літератури

Титульна сторінка конституції староукраїнською мовою

Пакти і Конституція прав і вольностей Запорозького війська // Конституції і конституційні акти України: історія і сучасність. – Київ, 2001. – С. 8–30.

Орлик П. Угода й Конституція; Присяга гетьмана Орлика; Маніфест гетьмана Пилипа Орлика від 4 квітня 1712 р.; Вивід прав України / Пилип Орлик // *Тисяча років української суспільно-політичної думки*. Т. 4, кн. 1. (Перша третина XVIII ст.). – Київ, 2001. – С. 201–213; 237–239; 241–245.

Орлик П. Трактати миру, укладені між Кримом і військом Запорозьким; Привілей імператора турків, що його було дано гетьманові Запорозькому Пилипові Орлику на володіння Україною цього боку Дніпра; Маніфест гетьмана Пилипа Орлика від 4 квітня 1712 р.; Причини виходу України з-під московського протекторату; Вивід прав України / Пилип Орлик // *Україна: антологія пам'яток державотворення X–XX ст.* Т. 4. Спроби реанімації козацької держави (XVIII ст.). – Київ, 2008. – С. 46–61.

Навчальні видання

Актуальні проблеми конституційного права України : підручник / ред. А. Ю. Олійник. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – 554 с.

Заруба В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. / В. М. Заруба. – Київ : Центр навч. літ., 2005. – 224 с.

Іванов В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. / В. М. Іванов. – Київ : Атіка, 2007. – 728 с.

Історія вчень про право і державу : хрестоматія / авт.-уклад. Г. Г. Демиденко ; заг. ред. О. В. Петришин. – 6-те вид., допов. і змін. – Харків : Право, 2014. – 928 с.

Історія держави і права України. Т. 1 : підручник / за ред.: В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко. – Київ : Ін Юре, 2003. – 656 с.

Корогод Г. І. Перша Конституція України. Пилип Орлик і його діяльність в еміграції : навч. посіб. / Г. І. Корогод, В. П. Грובהва. – 2-ге вид., допов. – Суми : Унів. кн., 2011. – 128 с.

Кульчицький В. С. Історія держави і права України : підручник / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – Київ : Ін Юре, 2007. – 624 с.

Наукові видання

Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. М. Апанович. – Київ : Либідь, 1993. – 288 с.

Василенко М. П. Вибрані твори. Т. 2. Юридичні праці / М. П. Василенко. – Київ : Юрид. думка, 2006. – С. 389–408.

Видатні постаті в історії України (IX–XIX ст.) : короткі біогр. нариси, іст. та худож. портрети. – Київ : Вища шк., 2002. – 359 с.

Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставроян, Л. Шкляр. – Київ : Генеза, 1995. – 608 с.

Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 11. – Харків : Право, 2006. – 246 с.

Зі змісту:

Політико-правове значення Конституції Пилипа Орлика для розвитку українського конституціоналізму / Ю. Тодика. – С. 3–9;

Конституція Пилипа Орлика 1710 року / М. Страхов. – С. 10–17;

Пилип Орлик – гетьман в еміграції / В. Гончаренко. – С. 18–24;

Особливості форми правління козацької держави за Конституцією Пилипа Орлика / С. Серьогіна. – С. 25–36;

Принципи формування органів публічної влади за Конституцією Пилипа Орлика / Г. Демиденко. – С. 37–44;

Про представницькі органи державної влади та місцевого самоврядування за Конституцією Пилипа Орлика / В. Єрмолаєв. – С. 45–54;

Механізм народовладдя згідно з Конституцією Пилипа Орлика / О. Тодика. – С. 55–60;

Політико-правові ідеї Конституції Пилипа Орлика і сучасна українська Конституція / М. Окладна, М. Киян. – С. 61–68;

Політико-психологічні аспекти Конституції Пилипа Орлика / О. Сахань. – С. 96–107;

Від Конституції Пилипа Орлика до конституційних засад правового господарського порядку / Д. Задихайло. – С. 140–150;

Питання організації фінансової системи України в Конституції Пилипа Орлика 1710 року / М. Швердін. – С. 151–155;

Принципи устрою Війська Запорозького за Конституцією Пилипа Орлика / В. Александров. – С. 156–164;

Основи митної справи України за Конституцією Пилипа Орлика 1710 року / І. Сорокун. – С. 231–233;

Питання боротьби з корупцією у Конституції Пилипа Орлика 1710 року / Т. Шахматова. – С. 236–237.

Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети. Кн. 1. – Київ : Ін Юре, 2002. – С. 124–126.

Дорошенко Д. І. Нарис історії України. Т. 2. Від половини XVII століття. – Мюнхен : Дніпр. хвиля, 1992. – 349 с.

Історичні постаті України : іст. нариси / упоряд. О. В. Болдирєв. – Одеса : Маяк, 1993. – 384 с.

Історія України в особах, IX – XVIII ст. – Київ : Україна, 1993. – 396 с.

Історія української конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – Київ : Право, 1997. – 464 с.

Конституції і конституційні акти України: історія і сучасність : (до 15-річчя Конституції України і 20-ї річниці незалежності України). – Київ : Юрид. думка, 2011. – 328 с.

Кресіна І. О. Гетьман Пилип Орлик і його Конституція / І. О. Кресіна, О. В. Кресін. – Київ : Фотовідеосервіс, 1993. – 80 с.

Крип`якевич, І. П. Історія України / І. П. Крип`якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.

"Пакти і Конституції" Української козацької держави : до 300-річчя укладення / відп. ред. В. А. Смолій ; упоряд.: М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. – Вид. факсим. – Львів : Світ, 2011. – 440 с.

Потоцький В. П. Хто є хто в українській історії / В. П. Потоцький. – Харків : Школа, 2010. – 160 с.

Правова система України : історія, стан та перспективи. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні

- проблеми формування і розвитку правової системи України. – Харків : Право, 2008. – С. 251–303.
- Сергійчук В. Що дала Україна світові / В. Сергійчук. – Київ : ПП Сергійчук, 2008. – 288 с.
- Слабошпицький М. Ф. З голосу нашої Клію : події і люди укр. історії / М.Ф. Слабошпицький. – Київ : Махаон, 2003. – 224 с.
- Україна : хронологія розвитку. – Київ : Кріон, 2009. – Т. 4 : На порозі Нового часу. Від Люблінської унії до кінця XVIII століття. – 864 с.
- Футей Б. А. Становлення правової держави в Україні, 1991–2011 / Б. Футей. – 3-тє вид., допов. і переробл. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 456 с.
- Шевчук В. О. Козацька держава : етюди до історії укр. державотворення / В. О. Шевчук. – Київ : Абрис, 1995. – 392 с.
- Якимович Б. З. Україна та українці: події далекі і близькі : вибр. пр. / Б. Якимович. – Львів, 2014. – С. 173, 175–178, 380, 513, 549.

Наукові статті

- Головатий С. Так чим же насправду є "Конституція Пилипа Орлика"? / С. Головатий // *Право України*. – 2016. – № 1. – С. 113–129.
- Губань Р. Конституція Української Гетьманської держави / Р. Губань // *Юридичний журнал*. – 2010. – № 3. – С. 135–136 ; № 4. – С. 104–105.
- Діптан І. І. "Договори і постанови..." 5 (16) квітня 1710 року: ідентифікація пам'ятки / І. І. Діптан // *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. – Київ, 2014. – Вип. 64. – С. 411–425 ; Вип. 66. – С. 44–59.
- Кресін О. Політичний і правовий виміри конституції Пилипа Орлика / О. Кресін // *Юридичний журнал*. – 2010. – № 4. – С. 96–103.
- Лизогуб В. А. Норми Конституції Пилипа Орлика про народ і владу / В. А. Лизогуб // *Проблеми законності*. – Харків, 2006. – Вип. 84. – С. 8–12.
- Олійник О. Преамбула Бендерської Конституції 1710 року як ідеологічна складова політики українського державотворення початку XVIII століття / О. Олійник // *Вісник НАДУ при Президентіві України*. – 2011. – № 2. – С. 58–64.
- Олійник О. Традиція врядування в "Пактах і Конституціях" 1710 року / О. Олійник // *Збірник наукових праць НАДУ при Президентіві України*. – 2012. – № 2. – С. 3–12.
- Рудик П. А. Висвітлення Конституції Пилипа Орлика в історико-правовій літературі в період до проголошення незалежності України / П. А. Рудик // *Часопис Київського університету права*. – 2011. – № 4. – С. 45–49.
- Скрипнюк О. Конституція Пилипа Орлика 1710 року: основні правові і політичні ідеї та її історичне значення / О. Скрипнюк // *Юридична Україна*. – 2010. – № 12. – С. 4–10.
- Федоренко В. Л. Конституція гетьмана Пилипа Орлика 1710 року: 300 років досвіду розвитку українського конституціоналізму / В. Л. Федоренко // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2010. – № 3. – С. 6–11.

Довідкові видання

- Довідник з історії України (А–Я). – Київ : Генеза, 2001. – С. 344–345.
- Історія політичної думки : навч. енцикл. слов.-довід. – Львів : Новий Світ-2000, 2014. – С. 501–502.
- Новий довідник. Історія України. – 5-тє вид., переробл. і допов. – Київ : Казка, 2010. – С. 277–283.
- Політологічний енциклопедичний словник. – Харків : Право, 2015. – С. 348.
- Українське козацтво : мала енциклопедія. – Київ : Генеза, 2002. – С. 256–259.
- Уривалкін О. М. Довідник з історії України / О. М. Уривалкін. – Київ : Дакор : КНТ, 2009. – 371–387.
- Щукін В. В. Історія держави і права України : слов. термінів і понять / В. В. Щукін. – Київ : Кондор, 2011. – С. 127.
- Юридична енциклопедія. Т. 3. – Київ : Укр. енцикл., 2001. – С. 297–298.

Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького

В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, Бога, славленого в Тройці.

Нехай станеться на вікопомну пам'ять та славу Запорозького війська і всього народу малоросійського.

Дивний і невідомий у долях своїх Бог, милосердний і довготерпеливий, праведний у покарах як завжди від початку видимого сього світу, вивищує на праведнім мірилі свого правосуддя одні держави, а інші за гріхи та беззаконня смиряє; одні уярмлює, інші звільняє; одні підносить, інші скидає долі. Так і народ бойовий стародавній козацький, який раніше називався козарський, спершу був піднесений безсмертною славою, просторим володінням та лицарськими відвагами, якими не тільки довколишнім народам, а й самій Східній державі був страшний на морі й на землі, і то так далеко, що цар східний, бажаючи його собі довечно примирити, з'єднав подружнім союзом синові своєму каганову дочку, тобто, князя козарського. Потім, славлений у вишніх, той таки праведний суддя Бог через примножені неправди й беззаконня, покаравши численними карами той козацький народ, знизив, змирив і ледве не вічною руїною скинув долі, нарешті військовою зброєю Польській державі піддав через Болеслава Хороброго та Стефана Баторія, королів польських. І хоч невідомий і постійний у правосудді своїм Бог, караючи, покарав рідних наших предків незчисленними тягарями, однак, не до кінця прогнівлившись і довіку не ворогуючи, а бажаючи вивести згаданий козацький народ до першопочаткової волі із підтяжного на той час польського панування, висунув ревного оборонця святого православ'я, стародавніх прав та вольностей військових Вітчизни, подвижного гетьмана, славної пам'яті Богдана Хмельницького, котрий при всесильній Божій допомозі, при незламному сприянні найяснішого короля його милості, шведського, безсмертної та вічно достойної пам'яті Карла Десятого і при повній підтримці зброї Кримської держави та Запорозького війська, а при своєму добrorозумному промислі, визволивши працями та відвагами з польського підданства Запорозьке військо та уярмлений і утиснений малоросійський народ, піддався з ним добровільно під самодержавну руку великих государів, царів та великих князів, повелителів російських, сподіваючись, що Московська держава, як з нами єдиновірна, дотримає обов'язків своїх у договорах та статтях, відбитих та присягою стверджених і вічно збереже Запорозьке військо та вільний народ малоросійський непорушно при правах та вольностях під своєю обороною. Але після смерті того, славної пам'яті, гетьмана Богдана Хмельницького, коли та Московська держава численними винайденими способами намагалася надвередити і до решти зруйнувати військові права та вольності, які сама ж потвердила, і на народ вільний козацький, якого вона ніколи не завойовувала, накласти невольничче ярмо, тоді, скільки Запорозьке військо в тому терпіло, стільки вимушене було кров'ю та відвагою боронити цілість своїх прав та вольностей, і до такої оборони сам Бог помститель нахилив. Напоследок, коли вже оце тепер, за гетьмана, славної пам'яті небіжчика, ясновельможного Іоанна Мазепи, згадана Московська держава, бажаючи довести свій лихий намір до завершення і віддаючи злом на добро, замість удячності й уваги за такі численні вірні служби і за гоніння на них до останнього знищення, кошти і утрати, за незчисленні відваги та воєнну криваву працю хотіло неодмінно перетворити козаків у регулярне військо, міста забрати в свою область, права і вольності поламати, Запорозьке низове військо викоренити і ймення його навіки згладити, чого явні були і під сей час знаки, докази й початки. Тоді вище згаданий, славної пам'яті ясновельможний гетьман Іоанн Мазепа, поставивши правдою та ревністю цілість Вітчизни, прав та вольностей військових, а бажаючи щирим жаданням бачити у дні свого гетьманського володіння і залишити квітучою і наповненою ту ж таки Вітчизну, милу матір нашу, та військо Запорозьке городове й низове, після смерті своєї для вікопомної пам'яті імені свого не лише в непорушних, але і в розширених і розмножених вольностях, віддався у незламну оборону найяснішого короля, його милості, шведського Карла Дванадцятого, який за особливим промислом усемогутнього Бога вступив на Україну зі своїми військами, тим послідуєчи й наслідуючи попередника свого, славної пам'яті звитяжного гетьмана Богдана Хмельницького, який із найяснішим шведським королем, його королівської величності однойменним дідом Каролем Десятим, погоджуючись однодумністю та промислами військовими на звільнення Вітчизни своєї від польського тодішнього підданства, не меншу мав поміч у своїх замислах, прагнучи розірвати польські сили. І хоч невідомі долі Божі такі ревні наміри небіжчикові, за приводом звісної відміни воєнної фортуни, не лише не

здійснили, але й самого тут, у Бендері, прикрили смертельним декретом, однак осиротіле після смерті свого найпершого рейментаря Запорозьке військо, не покидаючи прагнути бажаної собі свободи і покладаючи надію на Божу поміч у протекції найяснішого короля, його милості, шведського, і в праведній нашій справі, яка мала звичай тріумфувати, постановило на підпертя її і для ліпших військових порядків та проводу, на спільну раду генеральної старшини, наслідуючи й погоджуючись у тому з волею найяснішого протектора нашого, королівської величності шведської, вибрати собі нового гетьмана, на обрання якого призначити термін, як і належне тому елекційному актові місце під Бендером, з'єдналося на загальну Раду з керівником своїм паном Костянтином Гордієнком, кошовим отаманом. Тоді всі загалом із генеральною старшиною та послами від війська Запорозького та Низового, що лишається біля Дніпра, знісись, за давніми звичаями та за військовими правами, вибрали собі вільними голосами одногосне гетьманом його милість пана Пилипа Орлика, достойного тієї гетьманської честі, під сей важкий час спроможного той гетьманський уряд двигати, управляти і при Божій помочі і при протекції найяснішої королівської величності шведської дбати і радити в інтересах Вітчизни малоросійської. А оскільки колишні гетьмани Запорозького війська, лишаючись під московськими самодержцями, осмілювалися присвоювати собі над слухність і право самодержавну владу, якою були значно надвередили давні порядки, права та вольності військові не без всенародного утяження, отож ми, генеральна старшина тут присутня, і ми, отаман кошовий із Запорозьким військом, запобігаючи надалі такому безправству найбільше під сей для того діла вигідний час, коли Запорозьке військо вдалося під протекцію найяснішої королівської величності шведської і тепер її кріпко й непорушне тримається не для чого іншого, тільки для поправи й підняття впалих своїх прав та вольностей військових, домовилися і постановили з ясновельможним його милістю паном Пилипом Орликом, нововибраним гетьманом, аби не тільки його вельможність при щасливому своєму гетьманському володінні, непорушне дотримував усіх тих, що тут ідуть написані, пунктів, договорів та постанов, собою попряжених, а також, щоб вони були дотримані і збережені неодмінно і за інших, що будуть потім, гетьманів. Вони мають у собі таке.

I

Оскільки між трьома богословськими добродійностями перша є віра, тож у першому сьому пункті належить почати діло про святу православну віру східного сповідання, якою раз звитяжний козацький народ був просвічений у столиці апостольській константинопольській ще за володіння козарських каганів, так і тепер, триваючи в ній непорушне, не хитався ніколи жодним іновір'ям. І не таємниця се, що славної пам'яті гетьман Богдан Хмельницький із Запорозьким військом ні на що інше, а тільки за військові права й вольності піднявся і почав праведну війну супроти Річі Посполитої польської, а в першу чергу за святу православну віру, яка всілякими утяженнями була присилувана від польської влади до унії з римським костелом, і ні для чого іншого добровільно піддався із тим Запорозьким військом та народом малоросійським у протекцію Московської держави, а тільки задля православної одновірності. Через се теперішній нововибраний гетьман, коли Господь Бог, кріпкий та сильний у бранях, пособить щасливою зброєю найяснішому королеві, його милості, шведському звільнити Вітчизну нашу Малу Росію від невільничого московського ярма, має й повинен буде у першу чергу дбати та міцно поставати, аби жодне іновір'я до Малої Росії, Вітчизни нашої, не було запроваджено, а коли десь, чи таємно, а чи явно могло виявитися, тоді владою своєю має його викорінювати, не допускати проповідуватися і розширюватися йому, іновірцям співжиття на Україні, а найбільше лиховірності жидівській, не давати дозволу і на те класти все дбання, щоб була утверджена вічно єдина віра православна східного сповідання під послушенством святійшого апостольського трону константинопольського з примноженням хвали Божої, святих церков, а із навчанням у вільних науках малоросійських синів розширялася і, наче крин у терні, процвітала поміж навколишніх іновірних держав. А для більшої поваги першоначального в Малій Росії митрополичого престолу київського і для кращого управління духовних справ, має той таки ясновельможний гетьман після звільнення ним Вітчизни від московського іґа справити в апостольській константинопольській столиці первісну екзаршу владу, щоб через те поновилися подання і синівське послушенство згаданому апостольському константинопольському трону, від якого євангельською проповіддю має бути просвічена і зміцнена у святій католицькій вірі.

II

Як кожна держава складається і стверджується непорушною цілістю кордонів, так і Мала Росія, Вітчизна наша, щоб у своїх кордонах, стверджених пактами від Річі Посполитої польської і від

Московської держави передусім у тому: які відійшли по ріку Случ за гетьманства, славної пам'яті, Богдана Хмельницького були відступлені, вічно віддані й пактами укріплені від Річі Посполитої польської в гетьманську область, не були насильно змінені й порушені - має про те ясновельможний гетьман старатися при трактатах найяснішого короля, його милості, шведського і кріпко, скільки Бог сили пошле, поставати, де належатиме, а передусім писати про се до найяснішого маєстату його королівської величності, шведської, як оборонця і протектора нашого, щоб його величність не допускав нікому не тільки прав та вольностей, але й військових кордонів пошкоджувати й собі привласнювати. Над те має той таки ясновельможний гетьман після закінчення, дай Боже, щасливої війни впросити в королівської величності шведської такого трактату, щоб його величність та його спадкоємці, найясніші королі шведські титулувалися постійними протекторами України і залишалися такими на ділі для більшої кріпості Вітчизни нашої і для збереження її цілості в наданих правах та кордонах. Також і про те має писати ясновельможний гетьман до найяснішого королівського маєстату, щоб у трактатах його величності з Московською державою було й таке викладене, щоб як невірників наших, які зараз у Московській державі перебувають, було нам вільно повернено після закінчення війни, так і винагороджено і слушно поповнено всі починені від Московської держави у теперішню війну на Україні шкоди. А особливо про те просити і дбати має в найяснішої королівської величності, щоб було всіх звільнено і до нас повернено наших невірників, які залишаються в державі його ж величності.

III

Оскільки нам завжди потрібна сусідська приязнь Кримської держави, від якої не раз засягало допомоги Запорозьке військо для своєї оборони, тож, скільки під сей час буде можливо, має ясновельможний гетьман із найяснішим ханом, його милістю, кримським дбати через послів про відновлення давнього з Кримською державою братерства, військової колегації та підтвердження постійної приязні, на яку оглядаючись, довколишні держави не наважувалися б бажати уярмлення собі України і її будь у чому насильствувати. А після закінчення війни, коли Господь Бог посприє, при бажаному і задовільному для нас мирі, новообраному гетьманові осісти у своїй резиденції, а по тому кріпко й невсипуще стерегти того. Має він бути зобов'язаний посадою свого уряду, аби ні в чому приязні й побратимства з Кримською державою не порушували свавільні легковажні люди з нашого боку, які звикли розривати й руйнувати не тільки сусідську згоду та приязнь, але й мирні союзи.

IV

Запорозьке низове військо, як заслужило собі безсмертну славу численними рицарськими відвагами на морі і на землі, так не меншими було збагачено для спільного свого пожитку та промислів наданнями, але коли Московська держава, винаходячи всілякі способи для утиснення та знищення його, побудувала на їхніх власних військових грунтах та угіддях чи городи Самарські, чи фортеці на Дніпрі тим бажаючи тому Запорозькому війську низовому учинити перешкоду в рибних та звіриних промислах, створило праволомство і пригнічення. Нарешті військове гніздо Запорозьку Січ розорило військовим наступом. Отож, після щасливого, дай Боже, закінчення війни (коли тепер Запорозьке військо не очистить грунтів своїх і Дніпра од московського насильства і себе не задовольнить) має ясновельможний гетьман при трактуванні найяснішого короля, його милості, шведського з Московською державою про мир дбати про те, щоб Дніпро від городків та фортець московських, так і грунти військові було очищено від московської посесії і до первісної області Запорозького війська повернено, де надалі не тільки не має ясновельможний гетьман ані фортець будувати, ані городів фундувати, ані слобід осаджувати і в будь який спосіб ті військові угіддя пустошити, але й буде зобов'язаний до їхньої оборони чинити всіляку поміч Запорозькому низовому війську.

V

Город Терехтемирів, оскільки здавна до Запорозького низового війська належав і називався його шпиталем, хай і тепер отож після звільнення, дай Боже, Вітчизни від московського підданства, має ясновельможний гетьман те місто повернути Запорозькому низовому війську з усіма угіддями й перевозами на Дніпрі, що там є, побудувати в ньому шпиталь для старих зубожілих і ранами покалічених козаків військовим коштом і з нього має бути їм харч та одежа, промисел. Також Дніпро увесь згори від Переволочної вниз, перевіз Переволочанський і саме місто Переволочну з містом Керебердою, і ріка Ворскло із млинами, які є в Полтавському полку, і козацьку фортецю із належним до неї, має ясновельможний гетьман, а по ньому наступні наслідники того гетьманського уряду зберегти при Запорозькому війську, згідно давніх прав та привілеїв, нікому з духовної і світської влади не допускаючи і не дозволяючи забивати й будувати там, на Дніпрі, від Переволочної єзів, заводити ставів

та ловитов рибних, особливо в полі мають належати на вічні часи ріки, річки та всілякі прикмети аж по самий Очаків не до кого іншого, тільки до низового Запорозького війська.

VI

Коли в самодержавних державах заховується хвалебний і корисний суспільному станові порядок, той порядок завше, як у війні, так і у мирі звичайно відправляють приватні й публічні Ради для спільного добра Вітчизні, в яких самі самодержці ведуть перед своєю присутністю, кладучи без заборони своє зівольнення на спільні міністрів своїх та радників рішення та ухвалу, а чому б у вільнім народі не мав би бути збережений такий добрий порядок, який був либонь у Запорозькому війську при гетьманах перед сим неомінно, згідно давніх прав та вольностей? Однак, коли деякі Запорозького війська гетьмани, привласнивши собі неслухно й безправно самодержавну владу, узаконили самовладне таке право: "Як хочу, так повеліваю!" - то через те самодержавство, невластиве гетьманському урядуванню, вирости численні у Запорозькому війську незгоди, розорення прав та вольностей, посполите утяження, насильне й купне легке розкладення урядів військових :генеральної старшини, полковників та значного товариства. Отож ми, генеральна старшина, кошовий отаман і все Запорозьке військо домовилися і постановили з ясновельможним гетьманом при елекції його вельможності таке право, яке має бути збережено постійно у Запорозькому війську: щоб у Вітчизні нашої першими радниками була генеральна старшина, як за проспектом їхніх первісних урядів, так і в установленій при гетьманах резиденції. За ними за звичайним порядком слідує городові полковники, нехай вони будуть пошановані подібним чином публічних радників. Над те з кожного полку мають бути до загальної ради генеральні совітники з кожного полку по одній значній, старовинній, добrorозумній та заслуженій особі, вибрані за гетьманською згодою, і з тими всіма генеральними особами, полковниками й генеральними радниками має радитися ясновельможний гетьман та його наступники про цілість Вітчизни, про й загальне добро і про всілякі публічні діла, нічого без їхнього дозволу й поради не зачинаючи приватною своєю владою, не встановлювати і до завершення не приводити. Тому тепер, при гетьманській елекції, за одноголосною всіх радою й ухвалою призначається три генеральні в кожному році Ради, які мають відправлятися в гетьманській резиденції: перша на Різдво Христове, друга на Воскресіння Христове, третя на Покрову Пресвятої Богородиці, на які мають і повинні бути не тільки пани полковники зі своєю старшиною та сотниками, не тільки з усіх полків генеральні радники, але й послі Запорозького низового війська для прослуховування і рішень прибувати після прислання до себе від гетьмана розпорядження, не порушуючи аж ніяк призначеного терміну. А де що тільки буде від найвельможнішого гетьмана запропоновано до загальної ради, про те всім добропорядно, без жодного приватного свого й чужого порядку, респектів, без душепогибної заздрості та ворожнечі, зобов'язані будуть радити і так прозріливо, щоб не було нічого в тих радах до применшення гетьманської честі, до публічного утяження та розору і, не дай Боже, пагуби Вітчизні. А коли б на ті вищеоголошені терміни для генеральної старшини трапилися б якісь публічні справи, які потребували б швидкого управління, справлення та відправлення, то ясновельможний гетьман матиме силу та волю, за порадою генеральної старшини, такі діла управляти й відправляти своєю гетьманською повагою. Також, коли якісь листи трапляються із закордонних сторонніх держав, ординовані до ясновельможного гетьмана, то про них має оголосити його вельможність генеральній старшині і відповіді, які відписуватимуться, освідомлювати, не утаюючи ніяких листовних кореспонденцій, особливо закордонних і тих, які можуть пошкодити вітчизняній цілості й загальному добру. А щоб була конечна надія в секретних та публічних радах між ясновельможним гетьманом та генеральною старшиною, з полковниками та генеральними радниками, має кожен із них при посіданні свого уряду виконати на вірність і у Вітчизні на зичливість до рейментаря свого, на збереження повинностей своїх, які тільки до уряду якогось належатимуть, формальну присягу, згідно клятви, публічно ухваленої. А коли б щось було помічено в ясновельможного гетьмана супротивного, негаційного, шкідливого правам та вольностям військовим, тоді та ж таки генеральна старшина, полковники й генеральні радники матимуть силу вільними голосами чи то приватне, чи коли вкаже на те належна і невідправна потреба, на Раді його вити про порушення прав та вольностей вітчизняних без применшення і найменшого ушкодження високого рейментарського гонору. На такі викази не має ясновельможний гетьман вражатися й чинити помсти, а дбатиме такі неладності справити. Особливо генеральні радники, кожен із них у своєму полку, з якого на дорадництво вибрані, сильні будуть разом із паном полковником городовим доглядати порядків і ними спільною радою управляти, постаючи за кривди й утяження людські. І як генеральна старшина, полковники й генеральні радники мають належно шанувати ясновельможного гетьмана, належить їм виявляти честь і віддавати вірне послушення, так і ясновельможному гетьманові взаємно шанувати їх і утримувати за товариство, а не слуг та робітних підлеглих, не примушуючи їх навмисно для

приниження осіб до публічного негречного упослідження перед собою стоянням, окрім тих випадків, коли потреба викаже.

VII

Коли б хто з генеральних осіб, полковників, генеральних радників, значного товариства та інших військових урядників над тією ж черню чи то б гонор гетьманський зважився б образити, чи в якомусь іншому ділі провинитися, то таких переступників сам ясновельможний гетьман не має карати своєю приватною помстою та владою, а повинен таку справу (чи кримінальну, чи некримінальну) здати на військовий генеральний суд, і який на нього випаде нелицемірний і нелицеглядний декрет, такий кожен переступник має й понести.

VIII

Тії ж генеральні особи, які належно резидують при гетьманському боці, мають донести ясновельможному гетьману всілякі військові справи, які до чийогось чину й повинності належатимуть, і відбирати декларації, а не приватні домові слуги, яких до жодних справ, доповідей та діл військових не використовувати.

IX

Оскільки перед цим у Запорозькому війську завжди бували генеральні підскарбії, які завідували військовим скарбом, млинами і всіляки ми до скарбу військового приходами та повинностями і ними з гетьманського відома керували, то й тепер такий порядок установлюється загальним договором і неодмінно узаконюється, аби після звільнення, дасть Бог, Вітчизни нашої з московського ярма був обраний увагою гетьманською і зі загального зволнення генеральний підскарбій, людина значна і заслужена, маєтна і добросовісна, який мав би в своєму догляді військовий скарб, завідував млинами і всілякими військовими приходами й повертав їх на публічну військову потребу з відомом гетьманським, а не на свою приватну. А сам ясновельможний гетьман до військового скарбу й приходів, які до нього належать, не має належати і на свій персонал ний пожиток уживати, а задовольнятися своїми оброками та приходами, які кладуться на булаву та його гетьманську особу, а саме: індуктою, Гадяцьким полком, сотнею Шептаківською, добрами Почепівськими й Оболонськими та іншими витратами, які здавна ухвалено й постановлено на уряд гетьманський. А більш ясновельможний гетьман маєтностей, добр військових має не має самовладне собі привласнювати та іншим, менш у війську заслуженим, а найбільше ченцям, попам, бездітним удовам, урядникам посполитим і військовим дрібним слугам своїм гетьманським та особам приватним з уваги до них не роздавати. І не тільки до боку гетьманського має вибиратися поприсяжений генеральний підскарбій для догляду військового скарбу і, де гетьманська резиденція утвердиться, там і залишатися, але мають бути два підскарби в кожному полку, так само поприсяжені, люди значні й маєтні за загальною ухвалою полковника, військової та посполитої старшини, які б знали про полкові та городові приходи й посполиті поборивони мали б щороку звітувати щодо свого завідування та управління. Ці полкові підскарбії повинні будуть, маючи реляцію до генерального підскарбія, знати про належні до військового скарбу приходи у своїх полках, їх відбирати й віддавати до рук генерального підскарбія. А пани полковники так само не повинні мати інтересу до скарбів полкових, задовольняючись своїми приходами й добрами, які належать до полкового уряду.

X

Як за всякими у Вітчизні й Запорозькому військові порядками, за посадою уряду свого, має ясновельможний гетьман стежити, так найбільше має тримати й на те пильне й невсипуще око, щоб людям військовим та посполитим зайві не чинилися утяження, наклади, пригнічення та здирства, через які вони, покинувши житла свої, звикли пріч іти і в закордонних державах шукати спокійнішого, легшого й кориснішого собі мешкання. Через те, щоб пани полковники, сотники і всілякі військові й посполиті урядники не важилися панщини та роботизн своїх приватних господарських козаками і посполитими людьми тими, які до їхнього уряду не належать і не є під їхньою персональною державою, брати до кошення сіна, збирання з піль жнива і гачення гребель примусом, чинити насилля, віднімаючи і гвалтовно купуючи ґрунти, за будь-яку вину з усього майна лежачого й рухомого ого ляти, приневолювати до діл своїх домових безплатно ремісників та козаків - має те ясновельможний гетьман своєю владою заборонити, чого й сам для доброго прикладу іншим, підручним собі, має вистерігатися і так не чинити. А оскільки всілякі утяження та здирства вірним людям походять найшвидше від владолюбних накупнів, які не покладаються на свої заслуги, прагнучи неситою пожадливістю для свого приватного пожитку військових та посполитих урядів, зваблюють гетьманське серце корупціями і

завдяки цьому втискуються без вільного обрання понад слушність та право чи на полковничі уряди, чи на інші посади - щодо цього конечно постановляється, щоб ясновельможний гетьман не заводився жодними, хоч і найбільшими датками та респектами, нікому за корупції полковничих урядів та інших військових та посполитих начальств не давав і насильно на них нікого не встановлював, але завжди, як військові, так і посполиті урядники мають бути вибрані вільними голосами, особливо ж полковники, а після вибрання потвержені гетьманською владою, однак елекції таних урядників мають відправлятися не без гетьманської волі. Те ж таки право мають і полковники зберігати й не постановляти без вільного вибору цілої сотні сотників та інших урядників через корупції та будь-які інші респекти, не повинні також через своє приватне урядження їх від урядів відставляти.

XI

Козачі вдови й осиротілі козацькі діти, козацькі вдови і жінки без присутності самих козаків, коли в походах, або на будь- яких перебуватимуть службах, щоб не притягалися до всіляких посполитих повинностей і не утяжувалися вимаганням датків - домовлено і постановлено.

XII

Не менше городам українським і від того чиниться утяження, що багато хто із жителів, які мають відбувати всілякі посполиті повинності для різних державців, духовних та світських, повідходили в посесію, а їхні посполиті, які залишилися малолюдно, мусять без жодної полегш! ті ж таки двигати тяжарі, які носили на собі з допомогою відторгнених і тих, що відійшли, сіл. Через це після заспокоєння після воєнної колотнечі. Вітчизни і після звільнення, дай Боже, її від московського підданства, має бути встановлена через вибраних на те комісарів генераль на ревізія всіх маєтностей, і які залишилися під державцями й подана до уваги генеральної Ради при гетьмані, за якою розсудиться і постановиться, кому гідно належить, а кому не належить тримати військові добра і маєтності, і які повинності та послушенства підданські має поспільство державцям віддавати. Також і від того убогим людям посполитим примножується утяження, що численні козаки інших людей посполитих, приймаючи собі в підсусідки, охороняють та від належних їм повинностей, які кладуться на загальну тяглість городову та сільську, а маєтні купці, захищаючись чи гетьманськими універсалами, чи полковничою та сотницькою протекцією, ухиляються від несення спільних посполитих тяжарів і не хочуть допомогати відбувати її людям убогим. Хай через те ясновельможний гетьман не забуде своїми універсалами привернути як підсусідків козацьких, так і купців до посполитих повинностей і заборонити їм протекції.

XIII

Столичне місто Київ та інші українські города з маїстратами своїми в усіх правах та привілеях наданих, щоб були заховані непорушною повагою сього акту елекційного постановляється і доручається підтвердження їх свого часу гетьманській владі.

XIV

А що найбільше приносили утяження посполитим людям на Україні передусім наїзди і підводи, а козакам провідництво, через які люди приходили до крайнього в майні своєму знищення, то тепер аби ті підводи й провідництва зовсім були залишені і щоб ніхто з переїжджих аж ніяк не важився ніде жодної підводи брати, напоїв, кормів і датків найменших вимагати, хіба хто в публічних справах і то за подорожньою ясновельможного гетьмана їхатиме, але й тому без жодних поклонних датків, а дати лише підвід, скільки в подорожній буде написано. Особливо, щоб жодні особи військові та їхні, ясновельможного гетьмана, переїжджі слуги не вимагали за приватними ділами, а не військовими, підвід, кормів, напоїв, поклонів та провідників, бо через те городовим розорення, а бідним людям наноситься знищення. Однак, усяка особа, великий, дрібний і найменший, за приватним своїм ділом, а не військовим, коли переїжджає без рейментарської подорожньої, має своїм коштом усюди по городах та селах послугуватися, а не вимагати і силою ніколи не брати підвід та провідників.

XV

А що аренди, уставновлені для річної плати компаній та сердюкам і для наших військових витрат вважаються за тяготу посполиту від усіх малоросійських обивателів, військових та посполитих, так само за прикрість і утяження у поспільства є компанійська та сердюцька станція. Тому як аренди, так і згадана станція мають бути залишені й цілком знесені. Відтак хай військовий занедбалий скарб реставрується та постановиться на відбування і задоволення всіляких публічних військових таки витрат. А як багато після закінчення війни ясновельможний гетьман має тримати платних компаній та піхотинців при своєму боці на послугах військових, про те на генеральній Раді буде увага й постанова.

XVI

Стократ убогі люди кричать і скаржаться, що як індуктарі та їхні фактори, так і виїзді ярмаркові чинять численні понад звичай і незчисленні їм здирства, через які неможливо взагалі убогій людині вільно з'явитися на ярмарок продати якусь малу річ для покриття убожества свого або на домову потребу купити без ярмаркового платежу, а, не дай Боже, у провину якусь, хоч малу, втрапити, то випаде бути обідраному з ніг до голови від виїздних ярмаркових. Через що хай індуктарі та їхні фактори від них стільки відбирають до військового скарбу, скільки товарів, і такі ексакції, евекти та індукти, які буде вичислено в інтерцигах, нічого зайвого від купців не вимагаючи і людям вірним убогим не чинячи найменшого здирства. Так само й виїзді ярмаркові аби вибирали повинність із кого належить, а не в убогих людей, прибулих на ярмарок з малою домовою продажем або для купівлі чогось на домову потребу, жодних справ, не тільки кримінальних, але й поточних, не судили і здирства понад звичай не чинили людям та городовим - сприятиме тому ясновельможний гетьман своїм до-бродумним дбанням та владою; йому доручаються і всі у Вітчизні нелади для премудрого справлення, прав та вольності військові для непорушного збереження та оборони, договори сі та постанови для кінцевого виконання, які його вельможність зводить потвердити не тільки підписом своєї руки, але і формально присягою і тисненням військової печатки. А присяга та має в собі таке:

Присяга гетьмана Орлика

Я, Пилип Орлик, новообраний Запорозького війська гетьман, присягаю Господові Богу, славленому в святій Тройці, на тому, що, будучи обраний, оголошений і виведений на знаменитий уряд гетьманський вільними голосами, за давніми правами та звичаями військовими, за зволенням найяснішої королівської величності шведської, протектора нашого, від генеральної старшини і всього Запорозького війська тут, при боці його королівської величності, і яке біля Дніпра на Низу залишається, через посланих осіб, що ці договори й постанови, тут описані і межі мною і тим-таки Запорозьким військом узаконені й утверджені з повною порадою на акті теперішньої елекції по всіх пунктах, комматах та періодах незмінно виконувати, милість, вірність і старатливе дбання до малоросійської Вітчизни, матері нашої, про добро її посполитим, про публічну цілість, про розширення прав та вольностей військових, скільки сили, розуму та способів стане, мати, жодних факцій не ладнати зі сторонніми державами та народами, а всередині у Вітчизні на зруйнування і хоч яке пошкодження, оголошувати усіякі підступи Вітчизні, правам та вольностям військовим, шкідливі генеральній старшині, полковникам і кому належить, обіцяю і повинність беру зберігати до вищих і заслужених у Запорозькому війську осіб пошанування й любов до всього старшого і меншого товариства, а до переступників, згідно артикулів правних, справедливність. У цьому мені. Боже, допоможи, непорочне се Євангеліє та невинна страсть Христова.

А те все підписом руки моєї власної і печаткою військовою стверджую.

Діялось у Бендері, року 1710, квітня 5 дня

Пилип Орлик, гетьман Запорозького війська рукою власною.